

Anna Claire

Een onvergetelijke reis

Vertaald door Jolanda te Lindert

DE FONTEIN

1

Berlijn, september 1936

Maria vroeg zich constant af hoe ze haar gezin kon beschermen. Zij en Jakob hadden er gisteren opnieuw lang over gepraat. Jakob had natuurlijk gelijk als hij zei dat het erg gevaarlijk was om Duitsland te verlaten. Maar toch, dacht ze, stel dat ik toelaat dat Jakob een enorme fout maakt?

Maria bracht Jakob, die in hun boekwinkel aan het werk was, een steelpan soep met matseballen. Tabea van drie was bij haar; het kind had grote, donkere ogen, een lieve mond en lang, zwart haar, waar Maria die ochtend zoals zo vaak twee vlechten in had gemaakt. Ze bleven hand in hand in de deuropening staan, en de geur van de boeken vermengde zich met de geur van de groentesoep.

Jakob stond achter de toonbank en bediende een van hun vaste klanten, mevrouw Papies, die een modern hoedje droeg. Ze kocht nog altijd boeken bij hen, zelfs Joodse literatuur omdat ze daar zo van hield.

Tabea werd onrustig en trok aan Maria's hand. 'Mama, ik wil ook met een boot varen, net als tante Luise.' Ze fluisterde, maar toch waren haar woorden duidelijk hoorbaar.

'Sst, bij papa in de boekwinkel moet je stil zijn, dat weet je toch!'

Niemand mocht zelfs maar vermoeden wat ze van plan waren, en mevrouw Papies, wier man sinds kort in de partij zat, al helemaal niet. De vrouw had zich daar de vorige keer dat ze hier was heel erg over opgewonden en mocht dus absoluut niet weten

dat ze wilden emigreren. Nou ja, Maria wilde dat, ter wille van hun dochter.

Ze wist dat Jakob Tabea's vraag had gehoord, want hij begon nerveus, snel en luid een boek aan te prijzen.

'Wat is Amerika, mama?' Tabea keek haar aan.

'Tabea, hou alsjeblieft je mond. Dat vertel ik je later!' zei Maria streng, maar met een liefdevolle blik.

Mevrouw Papies had hen gehoord en keek glimlachend naar hen.

Maria trok haar dochter snel mee in de richting van de achterkamer, waardoor de soep bijna over de rand van de pan klotste. Toen ze langs mevrouw Papies liepen, zei Maria zacht: 'Neem me niet kwalijk.' Ze liep door en zette de steelpan op de tafel waar Jakob altijd zijn middageten opat.

Tabea liet Maria's hand los, bleef in de deuropening staan en keek mevrouw Papies vragend aan.

Deze zei: 'Amerika? Je vraagt wat Amerika is? Dat is een continent, kindje. Maar je hebt natuurlijk geen idee wat dat is. Hoe moet ik het zo uitleggen dat een kind het begrijpt? Een groot stuk van de wereld. Neem me niet kwalijk, ik heb geen kinderen, dat heeft niet zo mogen zijn.' Ze knipperde een traan weg. 'Hoe kom je bij Amerika, lief kind?'

Voordat haar ouders het konden voorkomen zei Tabea naïef: 'Daar wil mama naartoe, met ons allemaal, naar tante Luise.'

Jakob en Maria keken elkaar geschrokken aan.

Maria lachte en zei snel: 'Onze dochter heeft een levendige fantasie. Als je haar voorleest, haalt ze alles door elkaar. Ze is slim en erg nieuwsgierig, weet u, en ik lees haar vaak voor.'

'Ze is verrukkelijk. En het is goed als wij vrouwen nieuwsgierig en slim zijn, nietwaar?' Mevrouw Papies knipoogde. 'Gewoon mee doorgaan.'

Jakob leidde de vrouw af door te vragen of ze het boek inderdaad graag wilde kopen.

Mevrouw Papies knikte en pakte haar portemonnee.

Hopelijk vertelt ze dit niet aan haar man, dacht Maria nerveus. Ze streek door haar opgestoken haar, hoewel dat heel netjes zat. Ze droeg een groene jurk onder haar dunne mantel.

Jakobs bril was een stukje naar beneden gegleden, maar hij schoof hem weer omhoog. Dat was een nieuwe tic, en daaruit bleek dat hij ook nerveus was.

Maria pakte Tabea's hand weer en trok haar mee naar een boekenrek in de winkel.

Jakob had het al heel vaak uitgelegd aan de kinderen, ook aan Noah, hun zoontje van zes. Ook gisteren weer: 'We kunnen niet zomaar alles achterlaten, zoals Luise. Zij heeft helemaal geen verplichtingen en is zo vrij als een vogel, maar wij hebben onze boekwinkel, daar leven wij van. Ik ben verantwoordelijk voor mijn gezin en moet de kost voor jullie verdienen.'

Daar had hij natuurlijk gelijk in. Door de *Reichsfluchtsteuer* zou de overheid nog meer van hen afpakken dan ze al had gedaan. Dat was echt een dilemma, maar toch... Wat zou een grotere fout zijn: blijven of weggaan?

Vorig jaar mei had men alle boekhandelaren een vragenformulier gestuurd om hun Joodse afkomst te achterhalen. Vervolgens waren een paar Joodse boekhandelaren geroyeerd als lid van de Reichsschrifttumskammer. Niet-Ariërs moesten weten dat ze niet langer iets te zoeken hadden binnen de boekhandelswereld.

Deze zin bleef maar door Maria's hoofd malen en ze keek met een knoop in haar maag naar Tabea. Sinds Luisen vertrek deed Maria amper nog een oog dicht. Voordat Luise was vertrokken had ze een paar keer gezegd: 'Kom me heel snel achterna, voor het te laat is!'

Tabea liet haar hand opnieuw los, pakte een boek van de plank, sloeg het open en deed alsof ze las, maar ze hield het boek op de kop.

Maria hield zielsveel van haar kinderen en gunde hun een

zorgeloze jeugd. Luise had gelijk: in Duitsland werd het steeds gevaarlijker, voor iedereen die zich verzette, zoals Luise en haar Richard hadden gedaan, maar zeker voor Joden zoals zij. Hun Joodse collega-boekhandelaren vreesden voor hun bestaan. De Vereniging van Duitse boekhandelaren was vervangen door de Bond van Boekhandelaren van het Duitse Rijk, onder nationaal-socialistische leiding. Wanneer zouden Jakob en zij hun boekwinkel moeten sluiten?

‘Wat moeten we doen als wij onze boekwinkel moeten opgeven?’ had ze hem gisteren gevraagd.

‘Dat mogen we niet toelaten,’ had hij strijdlustig geantwoord.

Ze hield heel veel van hem. Het was zeven jaar geleden dat de toen zestienjarige Maria deze boekwinkel in de Grünewaldstraße binnen was gelopen om een boek voor zichzelf te kopen. Ze was meteen diep onder de indruk geweest van Jakobs kennis en zijn mening; hij bleek een fijngevoelige, belezen man. De winkel was toen nog van zijn vader en opa, maar hij werkte daar al wel en volgde een opleiding voor boekhandelaar. Na hun huwelijk hielp ze hem in de winkel, maar sinds de kinderen er waren gebeurde dat nog maar een enkele keer. Maria miste het werk. Ze las de kinderen vaak voor en droomde de laatste tijd zelfs met een boek in haar hand over een ander leven, vooral nu het hier steeds gevaarlijker voor hen werd.

Maria keek opnieuw naar haar man en vond dat zijn witte overhemd en beige vest hem goed stonden. Ze wachtte geduldig tot hij naar haar toe kwam. Ze wilde Tabea een uurtje bij hem in de boekwinkel laten, omdat zij, zoals elke donderdag, met Anni had afgesproken.

Vroeger hadden de drie vriendinnen altijd bij hun favoriete bakkerij in het Bayerisches Viertel afgesproken, maar sinds Luise haar verloofde Richard achterna was gereisd naar Amerika, spraken Maria en Anni met z’n tweetjes af. Richard en Luise zouden vanuit New York iets voor hen regelen. Dat had Luise beloofd en

Maria hoopte echt dat ze daarin zou slagen. Luise en Richard hadden hier in Duitsland samen met een groep pamfletten verspreid, maar wat wilden ze vanuit daar doen? Ze hoopte dat Luise in New York al snel het kleine restaurant kon openen, waarvoor Anni en zichzelf haar een startkapitaal hadden meegegeven. Als zekerheid voor henzelf, voor het geval de situatie hier nog meer verslechterde. Jakob had dat verstandig gevonden en was ermee akkoord gegaan.

Eindelijk rekende Jakob het boek af. Hij gaf de vrouw het in papier verpakte boek en zei: 'U zult het een mooi verhaal vinden, mevrouw Papies. Het geeft hoop.'

De vrouw leek nerveus en zei: 'Als u het zegt, meneer Kirschbaum.'

Er kwam een man de winkel binnen. Hij droeg een hoed en groette met 'Heil Hitler'. Maria kromp onwillekeurig een beetje in elkaar. Mevrouw Papies draaide zich snel om, knikte nog even vriendelijk tegen Maria en Tabea, en verliet de winkel.

De man keek even om zich heen en verliet vervolgens zonder iets te zeggen de winkel.

Maria zag dat Jakob bleek was geworden en zei, om hem af te leiden: 'Kijk eens, Tabea leest.'

Hij haalde diep adem, liep naar Maria toe, sloeg een arm om haar heupen en keek glimlachend naar zijn dochter. 'Ze is net als haar mama: soms een beetje gek en als ze leest vergeet ze alles.'

Maria gaf hem een por en drukte een kus op zijn wang. 'Het is vaak ook gewoon de beste manier om te vergeten.'

Hij knikte, terwijl hij haar ernstig en peinzend aankeek.

'Let jij even op haar? Anni haalt me zo op.'

'Natuurlijk. Ik geef haar wel een kinderboek, dan houdt ze zichzelf wel bezig.' Hij pakte een boek uit de kast, liep naar Tabea toe, knielde en gaf haar het kinderboek. 'Kijk eens, Tabea, ken je dit boek al? Over hazen die niet bang zijn?'

Tabea keek er even naar, schudde haar hoofd en gaf Jakob het boek voor volwassenen.

Hij nam het van haar aan en liep terug naar Maria.

‘Noah zei vanochtend dat hij niet meer naar school wil,’ vertelde ze hem zacht.

Jakob zuchtte. ‘Onze kleine rebel. Zei hij ook waarom niet?’

Ze schudde haar hoofd. ‘Hij zit nog maar in de eerste klas. Hoe loopt dat af?’

‘We mogen ons niet laten intimideren, we mogen niet bang zijn.’

‘Dat weet ik,’ zei ze.

De deur zwaaide open en Anni kwam binnen. Ze rook zoals altijd naar lavendel, had haar lange blonde haar aan de zijkant opgestoken en zei met een stralende glimlach: ‘Hallo! Hallo, lieve Tabea. Neem me niet kwalijk dat ik laat ben, Maria. Siegfried was net bij me. Er is iets te vieren.’

‘O? Wat leuk! Wat dan?’

‘Hij wordt bevorderd,’ zei ze trots.

Maria en Jakob keken elkaar geschrokken aan.

‘Bij de Gestapo?’ Jakob kon zich niet inhouden. ‘Hebben jullie dat gevierd?’

‘Ja, je moet altijd feestvieren als er iets te vieren is,’ zei Anni naïef. Ze hield van haar Siegfried die ze al heel lang kende en met wie ze wilde trouwen. Ze vroeg aan Maria: ‘Gaan we?’

Maria knikte, liep snel naar Tabea toe en drukte een kus op haar voorhoofd. ‘Lief zijn bij papa, ik haal je over een uur weer op.’

2

‘Zou Luise op het goede schip zitten?’ vroeg Anni opgewekt aan Maria.

Maria zei vol vertrouwen: ‘Vast wel.’

De vriendinnen liepen door een met bomen omzoomde straat in Schöneberg. Omdat de wind hier wat koeler was, trok Maria haar sjaal een beetje strakker. Op zee zal het nog wel harder waaien, dacht ze.

Anni zei: ‘Weet je, in Hamburg geven ze mensen soms geen toestemming om het land te verlaten. Als ze een oogziekte hebben bijvoorbeeld, hoorde ik.’

‘Onze Luise is kerngezond en ook niet op haar mondje gevallen. Het lukt haar wel,’ zei Maria vol overtuiging, al dacht zij ook vaak aan hun vriendin en maakte ze zich soms zorgen over haar.

‘Je hebt gelijk. Wat Luise wil doen, lukt haar ook. Wel jammer dat ze niet in Berlijn, maar in New York met Richard gaat trouwen. Ik was er heel graag bij geweest. Maar misschien is hier binnenkort ook wel een bruiloft,’ zei ze veelbetekenend en met een dromerige glimlach.

Maria slikte. Anni wilde dus nog steeds met Siegfried trouwen. Op zich had ze hem altijd erg aardig gevonden. Anni kende hem al heel lang en zag in hem natuurlijk alleen haar liefdevolle en voorkomende Siegfried. Maar hij had gekozen voor de partij en daarna zelfs voor de Gestapo. Iets wat Maria gewoon niet kon begrijpen. Hoe kón iemand die goed en slim was daarvoor kiezen? Ze vroeg: ‘Betekent dit dat hij je al een aanzoek heeft gedaan?’

Anni schudde verdrietig haar hoofd. ‘Nee. Maar dat duurt vast niet lang meer.’ Ze zuchtte.

Maria was opgelucht. ‘Jullie hoeven toch ook niets overhaast te doen.’

Anni reageerde vermoeid, zoals altijd als ze het gevoel had dat Maria hier kritiek op had. ‘Maria, hoe vaak moet ik dit nog zeggen? Siegfried zet zich bij de Staatspolizei alleen maar in voor recht en orde. Voor ons allemaal, voor ons land. Hij is een goed mens. Je kent hem toch?’

Maria wilde geen ruzie met haar maken, want door Luises vertrek was ze al een vriendin kwijt. Nou ja, Luise was in elk geval niet meer in Berlijn en ze miste haar heel erg.

Ze kwamen langs een kleine juwelierswinkel. Maria kende de winkel, doordat de eigenaar een vriend van Jakob was. Aaron Abramowitz was een aardige oudere man.

Voor de winkel stonden twee mannen in het uniform van de SS. Terwijl de ene een bord vasthield met de tekst: KOOP NIET BIJ JODEN, timmerde de andere het bord met hamer en spijkers rechts van de winkeldeur vast.

Maria's hartslag versnelde. Ze moest de oude man helpen, maar dan werd ze misschien zelf wel gearresteerd. Wat moest er dan gebeuren met de kinderen en met Jakob? Ze dacht aan de kleine Tabea die heel erg zou gaan huilen. Maria keek naar Anni, die ook geschrokken keek naar wat de mannen deden; ze zag het dus wel. Deze borden waren voorafgaand aan de Olympische Zomerspelen weggehaald om tegenover de hele wereld de schijn op te houden, maar nu die waren afgelopen werden ze dus toch weer opgehangen.

‘Dit is niet goed, Anni, dat zie jij toch ook wel in!’ fluisterde Maria.

‘Natuurlijk zie ik dat,’ zei Anni op doffe toon. ‘Nou ja, Siegfried keurt dit soort acties ook niet goed, maar hij is wel voor Hitlers andere doelen. Werk voor iedereen, en vrede.’

Maria slikte. Zelf geloofde ze dat al heel lang niet meer en ze kende ook bijna niemand die dat nog wel deed. ‘Nou ja, Siegfried

is dus wel tegen zoiets als dit,' zei ze. Ze zag Aaron met zijn grijze haar in de winkel. Hij zou wel ontzettend bang zijn. Wat moest ze doen als ze hem meteen meenamen?

De ene ss'er sloeg de laatste spijker in de muur en spugde daarna door de openstaande deur op het tapijt van de winkel.

'Walgelijk! Wat kunnen we doen? We moeten toch iets doen!' fluisterde Maria. Ze balde haar vuisten.

'Ben je gek? Wij vrouwen kunnen niets doen. Dat moet je aan de mannen overlaten. Siegfried zegt dat het goed is dat hij bevorderd is, omdat hij meer kan doen nu hij meer verantwoordelijkheid draagt,' zei Anni.

Maria keek haar aan. Anni hield van Siegfried, ze aanbad hem en droomde ervan een gezin met hem te stichten, van een toekomst samen. Nee, ze kon het Anni niet echt kwalijk nemen. Als je van iemand hield was je bereid veel te accepteren. Misschien hoorde daar ook bij dat je je ogen voor bepaalde dingen sloot.

'Kom, laten we doorlopen. Kijk maar, ze doen die eigenaar niets,' fluisterde Anni.

De mannen staken een sigaret op, stonden genietend te roken en begonnen lachend met elkaar te praten.

Anni gaf Maria een arm en trok haar met zich mee.

'Ik word steeds ongeruster,' zei Maria. 'Luise heeft gelijk, wij zouden ook zo snel mogelijk moeten emigreren, maar Jakob vindt dat we ons niet moeten laten intimideren.'

'Hij heeft gelijk, blijf alsjeblieft hier. Wat moeten we doen als iedereen vertrekt? Ik praat wel met Siegfried, hij kan jullie beschermen, dat weet ik gewoon. Hij zal nu nog meer op jullie passen en dan hoeven jullie je niet meer zoveel zorgen te maken.'

Maria keek haar twijfelend aan.

Even later stonden ze voor de bakkerij en snoven ze de geur op van vers gebak en koffie.

'Goed, nu denken we alleen nog aan fijne dingen. Aan de Streuselkuchen bijvoorbeeld die we zo gaan eten,' zei Anni, 'en aan

onze vriendschap. Het is zo'n mooie traditie, die moeten we in elk geval in stand houden, ook zonder Luise.'

'Je hebt gelijk. Dat gaan we doen,' zei Maria.

Anni zei: 'Ze schrijft ons vast al heel binnenkort dat ze in New York is gearriveerd en ons restaurant heeft geopend. Dan is ons geld veilig en goed geïnvesteerd. En zodra alles hier tot rust is gekomen, komt ze terug. Je zult het zien, Maria, alles komt goed. Jullie hoeven niet te emigreren naar die verre, onbekende wereld. Dat is toch veel te gevaarlijk?'

Eerder verschenen van Anna Claire:

De weg naar de vrijheid

Eerste druk mei 2025

Dit is het tweede deel in de serie Moedige vrouwen.

Oorspronkelijke titel *Die Glücksfrauen. Die Kraft der Bücher*

Oorspronkelijke uitgever Bastei Lübbe GmbH & Co. KG, Köln

Copyright © 2024 Anna Claire

The moral right of the author of this work has been asserted in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988

Copyright © 2025 voor deze uitgave Uitgeverij De Fontein, Utrecht

Vertaling Jolanda te Lindert

Omslagontwerp bij Barbara

Omslagbeeld Mark Owen © Trevillion

Opmaak binnenwerk Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 261 7422 3

ISBN e-book 978 90 261 7423 0

ISBN luisterboek 978 90 261 7424 7

NUR 302

www.uitgeverijdefontein.nl

Uitgeverij De Fontein vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Alle personen in dit boek zijn door de auteur bedacht. Enige gelijkenis met bestaande – overleden of nog in leven zijnde – personen, anders dan die in het publieke domein thuishoren, berust op puur toeval.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch, door geluidsopname- of weergaveapparatuur, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining niet toegestaan.